

Podrška

obrazovanju DECE

iz

SIROMAŠNIH PORODICA

Podrška obrazovanju dece iz siromašnih porodica

Izdavač:

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva
UNICEF

Dizajn:

Aleksandar Stojanovski

ВЛАДА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ТИМ ЗА СОЦИЈАЛНО
УКЉУЧИВАЊЕ
И СМАЊЕЊЕ СИРОМАШТВА

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

Ova publikacija omogućena je sredstvima Švajcarske agencije za razvoj i saradnju i sredstvima UNICEF-a.

Ova publikacija ne predstavlja zvaničan stav Vlade Republike Srbije.

Isključivu odgovornost za sadržaj i informacije koje se nalaze u publikaciji snose autori teksta.

Sadržaj i stavovi izneseni u ovoj publikaciji su stavovi autora i ne moraju nužno da odražavaju politiku i stavove UNICEF-a.

Zašto je obrazovanje siromašne
dece važno?

5

Na koji način se trenutno podržava
obrazovanje dece iz siromašnih porodica?

9

Prepreke u obrazovanju dece iz
siromašnih porodica

13

Preporuke za podršku deci
iz siromašnih porodica

21

Finansiranje mera podrške obrazovanju
dece iz siromašnih porodica

33

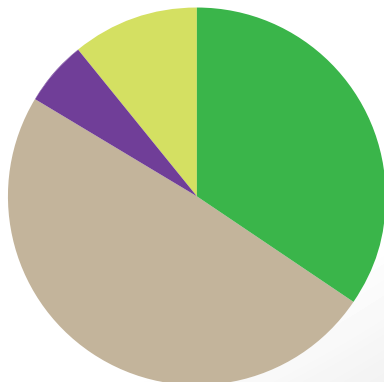
Foto: Zoran Jovanović Mačak

**Zašto je
obrazovanje
siromašne
dece važno?**

Obrazovanje je ključni faktor za širok spektar pozitivnih ličnih, društvenih i ekonomskih promena. Dugoročni efekti obrazovanja su mnogostruki i na ličnom i na društvenom planu - viši stepen obrazovanja pojedincu otvara mogućnost za ostvarenje bolje zarade, veću produktivnost i lakše uključivanje u svet rada, a društvo ostvaruje veće prihode od poreza, smanjuju se izdaci za socijalna davanja, kao i troškovi zdravstvene zaštite. Dugoročni efekti koji ne mogu uvek finansijski da se izmere takođe su značajni - obrazovanjem se otvara put pojedincu da dostigne viši životni standard, bolje zdravlje, bolje zaposlenje, veće zadovoljstvo životom i veću uključenost u društvene tokove. Države koje podržavaju sticanje što višeg stepena obrazovanja svojih građana mogu da računaju da će time smanjiti siromaštvo, podići nivo ljudskog kapitala, povećati socijalnu uključenost, koheziju društva i političku stabilnost i dobiti veće poverenje građana.

Obrazovna struktura građana Srbije je i dalje nepovoljna iako je osnovno obrazovanje obavezno još od 1951. godine. U stanovništvu Srbije starijem od 15 godina više **od jedne trećine ima samo** osnovnoškolsko obrazovanje ili manje od toga. Srednjoškolsko obrazovanje ima samo polovina građana, višu školu ima tek **svaki 18. stanovnik**, a visoko obrazovanje svaki **10. stanovnik**.

**OBRAZOVNA
STRUKTURA**
građana Srbije
prema popisu
iz 2011. godine

OSNOVNOŠKOLSKO
OBRAZOVANJE
34,44%

SREDNJOŠKOLSKO
OBRAZOVANJE
48,93%

VIŠA
ŠKOLA
5,65%

VISOKO
OBRAZOVANJE
10,59%

Razvoj ekonomije i društva u 21. veku traži drugačiju obrazovnu strukturu. Šezdesetih godina prošlog veka, kada su se obrazovni sistemi najviše razvijali, društvu je bilo potrebno oko 20% visokokvalifikovanih radnika dok je potreba za niskokvalifikovanim radnicima bila mnogo veća. Danas je potrebno 65% visokokvalifikovane radne snage kako bi ekonomija i društvo mogli da napreduju.

Negativni demografski trendovi su prisutni u Srbiji poslednjih nekoliko decenija i oni utiču na smanjenje broja stanovnika radnog uzrasta. U takvim uslovima najznačajniju ulogu za povećanje privrednog rasta ima obrazovanje. Povećanje obrazovnog kapitala treba da omogući veću zapošljivost i prilagodljivost radne snage, doprinese većem učešću stanovništva na tržištu rada, kao i povećanju učinka i produktivnosti radnika.

Gotovo jedna četvrtina stanovništva u Srbiji živi u riziku od siromaštva. Siromaštvo je najprisutnije među osobama koje su se kraće školovale. Položaj osoba sa osnovnim obrazovanjem ili bez obrazovanja karakteriše veoma niska stopa zaposlenosti (30,3%). Ekonomska kriza, podaci o porastu nezaposlenosti i realnom padu zarada doveli su do pogoršanja životnog standarda cele populacije. Ovako velike socijalne promene u Srbiji predstavljaju svakodnevne izazove za sve porodice i to u pogledu prihoda, zapošljavanja, brige i podrške za obrazovanje dece.

Siromaštvom su najviše pogođena deca mlađa od 14 godina. Tokom 2013. godine oko četvrtina dece uzrasta do 19. godina je primala dečiji dodatak. Broj dece koja žive u porodicama koje primaju novčanu socijalnu pomoć iznosi 64.592. Procenjuje se da u Srbiji trenutno postoji oko 100.000 dece koja su van sistema obrazovanja i koja verovatno nisu korisnici nikakvog vida podrške. Oko 10% dece nije obuhvaćeno obaveznim pripremnim predškolskim obrazovanjem, oko 4% dece nije obuhvaćeno osnovnom školom, 8% dece ne završi osnovnu školu, a oko 15% dece srednjoškolskog uzrasta ne pohađa srednju školu. Grubo govoreći, **oko 20% dece zahteva dodatnu podršku društva** kako bi im se obezbedili osnovni uslovi za obrazovanje i razvoj potencijala.

Veliki broj dece u Srbiji diskriminisan je po osnovu materijalnog stanja. Svako dete ima pravo na obrazovanje i razvoj ličnosti, talenata i kapaciteta. To pravo je utemeljeno u međunarodnim konvencijama i Ustavu Republike Srbije, a Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2013) proklamuje među svojim opštim načelima pravo svakog deteta na dostupno, kvalitetno i uravnoteženo obrazovanje i vaspitanje bez diskriminacije i izdvajanja po osnovu materijalnog stanja (kao ni po drugim osnovama). Obrazovanje je veoma važno za razvoj detetovih potencijala i za uključivanje u društvo. Ostvarivanje prava dece na obrazovanje, naročito one dece kojima porodice ne mogu da pruže adekvatnu podršku, nije samo još jedna u nizu

obaveza koje država ima. Ulaganjem u podizanje obrazovnog nivoa siromašnih građana društvo ostvaruje veliki povraćaj sredstava, a bez podizanja obrazovnog nivoa siromašnih građana društvo neće imati potrebne ljudske resurse za dalji razvoj.

Ulaganje u obrazovanje siromašne dece predstavlja investiciju sa najvećom stopom povraćaja za društvo i ono može da prekine začarani krug reprodukcije siromaštva. Ulaganje u obrazovanje dece rođene u siromašnim sredinama nije samo **moralna obaveza** – to je za društvo i državu ekonomski isplativa investicija. Finansijska analiza, urađena sa ciljem da prikaže budžetske implikacije preporučenih mera, pokazuje da bi **merljiva društvena dobit** bila sedam puta veća od početne investicije.

Značaj ranog obrazovanja i vaspitanja za kasniji život deteta je nesaglediv, a ulaganje u rani razvoj ima najveći uticaj upravo na decu iz porodica niskog socioekonomskog statusa. Siromašna deca žive u porodicama u kojima roditelji nisu zaposleni i/ili imaju nizak stepen obrazovanja tako da im je teško da svojoj deci pruže podsticajno okruženje za razvoj, pa se krug reprodukcije siromaštva nastavlja. Deca koja se rode u porodicama niskog socioekonomskog statusa nemaju iste šanse da razviju svoje potencijale kao njihovi vršnjaci iz boljestojećih porodica. Propuštene prilike u detinjstvu kasnije u životu oduzimaju mogućnost prosperitetnog zaposlenja i zadovoljstva sopstvenim životom, a za društvo znače povećanje socijalnih i zdravstvenih izdataka, niže iznose naplate poreza i slabu društvenu koheziju. Takođe, **ulaganje u rano obrazovanje je najisplativije u ekonomskom smislu, jer je procenjeni povraćaj sredstava državi čak 17 puta veći od početnog ulaganja.**

Neophodno je da se rasvetle mogućnosti za unapređenje obrazovanja za najsiromašnije i najosetljivije grupe dece, koja najčešće dolaze iz nepodsticajnog okruženja za razvoj ili iz porodica sa niskim socioekonomskim statusom u kojima roditelji nisu zaposleni i/ili imaju nizak stepen obrazovanja.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva u saradnji sa UNICEFOM je podržao izradu studije pod nazivom „Analiza uticaja politika - pružanje dodatne podrške učenicima iz osetljivih grupa u preduniverzitetskom obrazovanju” tokom 2013. godine. Na osnovu analize trenutnog stanja date su preporuke za unapređenje mera za podršku obrazovanju dece iz porodica niskog socioekonomskog položaja koje su definisane kao porodice u najnižem kvintilu po socioekonomskom položaju (20% najsiromašnijih porodica). Analiza je uključila i analizu adekvatnosti mera koje su predviđene zakonima u oblasti obrazovanja i socijalne zaštite, ispitivanje mogućih scenarija i „uskih grla” na očekivanom obrazovnom putu deteta, kao i finansijske implikacije mera koje se predlažu. Celokupan materijal se može preuzeti na adresi www.inkluzija.gov.rs ili www.unicef.rs.

**Na koji način
se trenutno
podržava
obrazovanje dece
iz siromašnih
porodica?**

Širok spektar institucija na državnom i lokalnom nivou bavi se podrškom siromašnim porodicama i deci. Međutim, **delotvornost politika usmerenih ka obrazovanju dece iz siromašnih porodica trpi** zbog nekoherentnog pristupa i nejasno definisanih međusobno komplementarnih zaduženja različitih institucija, nepostojanja jasnih kanala komunikacije i odlučivanja unutar i između ustanova obrazovanja i socijalne zaštite, kao i nepostojanja praktično primenljivih procedura prikupljanja i razmene podataka i izveštavanja.

Neki aspekti podrške deci iz osetljivih grupa i deci iz siromašnih sredina regulisani su zakonima u oblasti obrazovnog sistema i u okviru sistema socijalne zaštite. Međutim, osim što je implementacija i dalje izazov, problematično je i **što nijedan set zakona ne propisuje obavezne mere podrške obrazovanju siromašne dece i što ovi propisi nisu usklađeni i ne deluju sinergijski ka detetu.**

Ne postoji sveobuhvatna i ciljana politika podrške siromašnoj deci. Strategije u svojim principijelnim i vrednosnim opredeljenjima proklamuju jednaka prava za svu decu, ali onda u njihovoj implementaciji ne postoje konkretne smernice koje se odnose na unapređenje položaja siromašne dece niti je ova grupa kao takva prepoznata.

Nemoguće je precizno utvrditi sredstva na nacionalnom i lokalnom nivou koja se izdvajaju za podršku obrazovanju različitih osetljivih grupa dece. Samo trećina mera koje postoje, a koje mogu da se smatraju podrškom obrazovanju siromašne dece, finansira se iz republičkog budžeta, dok se ostale finansiraju iz lokalnih sredstava i donatorskih fondova i programa.

Jedan od važnih segmenata politike socijalne zaštite na lokalnom nivou su jednokratne i dodatne novčane pomoći, kao i pomoć u naturi za najsiromašnije pojedince i porodice.¹ U pojedinim lokalnim samoupravama pomoć se pre svega dodeljuje deci iz porodica korisnika novčane socijalne pomoći, koje su na osnovu nacionalnih kriterijuma identifikovane kao najugroženije, dok u drugim lokalnim samoupravama, pomoć obuhvata veći broj ugrožene dece, koja ne žive nužno u porodicama koje su primaoci novčane socijalne pomoći. Za siromašne porodice sa decom najvažniji **vidovi pomoći u naturi** su :

¹ Razmena iskustava lokalnih samouprava na temu „Sprovođenje politika/mera koje podržavaju obrazovanje i vaspitanje siromašne dece“, održana je u Vrdniku od 28 - 30. januara 2014. godine. Na skupu su učestvovali predstavnici devet lokalnih samouprava: Bečej, Loznica, Ljubovija, Novi Pazar, Novi Sad, Velika Plana, Vranje, Vrbas i Žagubica

- Obezbeđenje **odeće i obuće** (često u saradnji sa Crvenim krstom, a u pojedinim opštinama i kroz inicijativu škole)
- Besplatna **ishrana** u osnovnim školama
- Besplatan **dnevni boravak** u predškolskim ustanovama
- Besplatni **udžbenici i školski pribor**
- Besplatan **prevoz**, koji je u pojedinim opštinama obezbeđen samo za decu koja pohađaju osnovnu školu, a u pojedinim i za srednjoškolce i studente
- Stipendije i regresiranje smeštaja u **učeničkim domovima** za siromašne srednjoškolce
- Drugo (novogodišnji paketići, letovanja, izleti, besplatne ekskurzije)

U opštini Žagubica, na inicijativu direktora škola, lokalna samouprava finansira od 2007. godine, ishranu dece korisnika novčane socijalne pomoći u đачkim kuhinjama u sve tri osnovne škole. U pojedinim opštinama je obuhvaćen veći broj siromašne dece, pa na primer u Velikoj Plani besplatnu užinu dobijaja svako deseto, a u opštini Vrbas, čak svako drugo dete koje pohađa osnovnu školu.

Predstavnici lokalnih samouprava smatraju da su finansijska podrška sa nacionalnog i lokalnog nivoa, pomoć u naturi, obezbeđivanje ishrane u narodnim kuhinjama, neophodne vrste podrški koje doprinose da se delimično ublaže posledice ekstremnog siromaštva i da se ostvare preduslovi da se deca iz ovih porodica uključe u obrazovni proces.

Nadležne nacionalne i lokalne institucije **nisu uspostavile stabilne mehanizme saradnje** kako na horizontalnom, tako ni na vertikalnom nivou.

Postojeće politike u oblasti obrazovanja su samo indirektno usmerene na podršku deci iz osetljivih grupa i ne mogu samostalno da daju željene rezultate jer pitanja obrazovanja dece iz osetljivih grupa **prevazilaze okvire rada i nadležnosti institucija koje se primarno bave obrazovanjem.**

**Prepreke u
obrazovanju
dece iz
siromašnih
porodica**

Deca iz siromašnih porodica imaju niže stope upisa, pohađanja i završavanja školovanja. Teže napreduju kroz sistem i imaju niža obrazovna postignuća. Teškoće sa kojima se susreće siromašno dete u obrazovnom sistemu su brojne. Rezultati analize prepreka na koje nailazi dete tokom svog obrazovanja pokazuju da deca često nemaju pravovremenu i individualizovanu podršku. Iako set zakona u oblasti obrazovanja predviđa sprovođenje nekoliko novina značajnih za decu iz osetljivih grupa (kao što su školski obroci, vannastavne aktivnosti, karijerno savetovanje i prevencija napuštanja školovanja), barijere se pojavljuju još od pristupa predškolskom vaspitanju i obrazovanju i traju do kraja srednje škole. One uključuju faktore kao što su blizina ustanove, troškovi prevoza, troškovi za didaktički materijal, lokalne subvencije za pohađanje predškolskog programa, itd. Kriterijumi za upis u predškolsku ustanovu koje postavlja lokalna samouprava, uprkos povoljnom zakonskom okviru na nacionalnom nivou, isključuju decu iz siromašnih porodica čiji roditelji vrlo često nisu zaposleni. Prepreke u vidu nepovoljnih materijalnih uslova su uvek prisutne i uključuju nedostatak organizovanog prevoza, dečijeg dodatka, obroka u školi, nedostatak osnovnih sredstava za učenje (kao što su školski pribor i udžbenici), ali i adekvatne odeće.

PRISTUP
PRAVO NA
OBRAZOVANJE

POHAĐANJE
MATERIJALNA
PODRŠKA

POSTIGNUĆE
KVALITET
OBRAZOVANJA

NAPREDOVANJE
PRAVO,
PODRŠKA,
KVALITET

Prepreke pri upisu

Načelno, obrazovni sistem u Srbiji važi za pravedan, pogotovo na nivoima pripremnog predškolskog programa i osnovnoškolskog obrazovanja i vaspitanja koji su besplatni i obavezni. Međutim, iz perspektive siromašnog deteta koje tek treba da uđe u sistem obrazovanja Republike Srbije to ne mora uvek da bude istinito – u najgorem slučaju pravo na upis može da ostane potpuno neostvareno.

Prepreke pri upisu postoje na svim nivoima obrazovanja, pre svega zbog udaljenosti obrazovnih ustanova, nemogućnosti pristupa redovnom sistemu obrazovanja i nedostatka jasnih informacija o postojećim merama podrške za posebno osetljive grupe. Roditelji nisu na vreme informisani o svojim pravima i odgovornostima, a lokalne samouprave nisu proaktivne u pravovremenom identifikovanju dece koja nisu u sistemu obrazovanja, a trebalo bi da budu. Ove tri prepreke, pogotovo ako deluju kumulativno, lako mogu dovesti do toga da dete ne upiše školsku godinu, naročito ako je u pitanju viši uzrast deteta, tj. iznad 4. razreda osnovne škole.

Tabela 1. Prepreke pri upisu

Potencijalna barijera	Status
Udaljenost ustanove	Najveći trajni problem na svim nivoima
Pristup redovnom (a ne segregisanom) obrazovanju	Povremeni problemi koji se prevazilaze
Jasne i pravovremene informacije	Najmanje dostupne osetljivim grupama i siromašnima

Prepreke za pohađanje

Jedna od najvećih prepreka za pohađanje nastave je nemogućnost siromašnih porodica da obezbede svojoj deci ishranu, odeću i školski pribor. Ni obrazovni sistem, ni sistem socijalne zaštite, niti lokalne samouprave ne prepoznaju u potpunosti svoju odgovornost za obezbeđivanje osnovnih uslova za redovno pohađanje nastave. Neka deca ostaju uskraćena za osnovne uslove za pohađanje nastave zbog nedovoljne i loše targetirane i/ili nekoordinisane podrške iz sistema socijalne zaštite. Nedostatak povezanosti u radu obrazovnih ustanova i ustanova sistema socijalne zaštite dovodi do toga da i one mere socijalne zaštite koje su vezane za redovno pohađanje nastave, kao što je dečji dodatak, gube svoj smisao jer se u praksi ne proverava da li i koliko dete zaista pohađa nastavu niti mu se pruža podrška kako to pravo ne bi izgubilo. Uloga škole u pospešivanju pohađanja je ključna i zakonski prepoznata, ali škole često ne rade dovoljno na sprovođenju školskih mera koje bi uticale na smanjenje osipanja, povećavanje pohađanja, uključivanje roditelja u život škole, itd.

Tabela 2. Prepreke u pohađanju

Potencijalna barijera	Status
Troškovi prevoza	Na opštinskom nivou često ostaje nepokriveno
Odeća, ishrana	Nema nadležnosti (Crveni krst, NVO i rad pedagoških asistenata)
Dečiji dodatak, finansijska podrška porodici	Problemi sa kriterijumima i targetiranjem Nije dovoljno povezano sa kontinuiranim pohađanjem škole
Roditeljsko uključivanje	Nedostatak školskih akcija – rad pedagoških asistenata
Prihvatanje škole	Nedostatak školskih akcija i osećanja odgovornosti za sprečavanje osipanja
Prihvatanje vršnjaka	Nema podataka

Prepreke u postignućima

Nizak kvalitet obrazovnog procesa je u najvećoj meri razlog za niska obrazovna postignuća i intelektualne i socijalne ishode sve dece. Međutim, deca koja žive u porodicama koje nisu siromašne imaju značajno veću šansu da nedostatke sistema ublaže u odnosu na onu decu koja žive u siromašnim porodicama i koja mogu da se oslone samo na ono što im pruža obrazovna ustanova. Rast i razvoj u porodici koja ima nepovoljne životne okolnosti će neku decu trajno da uskrati za mnoge buduće mogućnosti. Škole još uvek ne rade dovoljno na pronalaženju načina i osmišljavanju školskih mehanizama da deci koja dolaze iz nestimulativnih i depriviranih sredina omoguće makar približno iste šanse u odnosu na ostalu decu. Reforma obrazovanja tek treba da unese značajne novine u određene oblasti, kao što su kompetencije nastavnika, savremene metode nastave, učešće roditelja, formativno ocenjivanje, obuka u školskom liderstvu, obezbeđivanje kvaliteta, itd.

Tabela 3. Prepreke u postignućima

Potencijalna barijera	Status
Nastavničke kompetencije (podrška, individualizacija, aktivna nastava)	Novi sistem obrazovanja nastavnika još se ne sprovodi – potrebno mnogo obuka Privatni časovi
Udžbenici, školska oprema	Besplatno samo u nižim razredima, oprema se kupuje Deca sa oštećenjem vida u redovnoj školi ne dobijaju udžbenike
Biblioteke, IKT u školi	Biblioteke staromodne IKT nije otvoren za svakodnevnu upotrebu
Roditeljska podrška	Nema nadležnosti za program obuke roditelja (npr. kako da pomažu, šta da traže...)
Nastava koja motivise	Zavisi od želje/znanja nastavnika
Individualizacija	Počeci sa inkluzivnim obrazovanjem, nema kompenzatorne nastave
Formativno ocenjivanje	Počeci, ali samo u osnovnim školama
Dopunska nastava	Zakonska obaveza koja se ne sprovodi, nema obuka, priručnika, pravilnika koji bi je bolje regulisao
Vannastavne aktivnosti	Uzak opseg, roditelji plaćaju
Osiguranje kvaliteta	Počeci, okvir za spoljašnju evaluaciju donekle ga obuhvata, potrebni dodatni indikatori

Prepreke u napredovanju

Mogućnosti učenika za dalje školovanje najviše zavise od društvenog i ekonomskog statusa njihovih porodica. Iako se ovde bavimo pre svega uslovima za sticanje douniverzitetskog obrazovanja dece koja dolaze iz siromašnih sredina, za jasnu sliku o napredovanju kroz obrazovni sistem u Srbiji značajno je pomenuti da među studentima ima samo 20% onih čiji roditelji nisu stekli visoko ili srednjoškolsko obrazovanje. Prema istraživanju rađenom u okviru TEMPUS projekta EQUIED – pravednost u visokom obrazovanju, dete čiji roditelj nema završenu srednju školu ima pet puta manje šanse da postane student u odnosu na dete čiji roditelj ima završenu srednju školu, a čak 18 puta manju šansu u odnosu na dete čiji je roditelj završio fakultet.

Učenici iz porodica niskog socioekonomskog statusa su pod većim rizikom da upišu srednje stručne škole koje ne vode ka dobro plaćenim poslovima ili akademskim studijama. Ova deca su i pod većim rizikom da ponavljaju razred ili da napuste školovanje.

Prepreke u napredovanju najjasnije odražavaju nedostatak sistemskih mera kojima bi se obezbedilo da deca i mladi iz siromašnih porodica poboljšaju svoju zapošljivost i perspektivu na tržištu rada. Do 5. razreda osnovne škole veliki broj prepreka je otklonjen (opisno ocenjivanje, individualizovana nastava), ali u višim razredima sistem obrazovanja je i dalje veoma rigidan (zahtev za svim prelaznim ocenama, upis na osnovu eksternog ispita, nedostatak kvalitetne dopunske i pripremne nastave). Učenici koji dolaze iz porodica niskog socioekonomskog statusa su pod većim rizikom da ponavljaju razred i/ili da pređu na vanredno školovanje koje se plaća. Njihove porodice često nisu u mogućnosti da plaćaju vanredno školovanje, te ta deca vrlo rano odustaju od daljeg školovanja. Takođe, ne postoje mere koje bi obezbedile horizontalnu mobilnost učenika u srednjoškolskom obrazovanju, tj. prelazak iz jednog obrazovnog profila u drugi.

Tabela 4. Prepreke u mogućnostima za napredovanje

Potencijalna barijera	Status
Spremnost za polazak u školu	Obezbeđen obavezanim predškolskim obrazovanjem, ali se ne sprovodi dosledno
Ponavljanje razreda	Zavisj od mogućnosti porodice (ili NVO podrške) da pruži podršku ili angažuje nastavnika
Prelazak na vanredno uz plaćanje cene koštanja	Siromašne porodice ne mogu da plate
Završni ispit u osnovnoj školi	Počeci, ali samo u osnovnoj školi. Priprema/privatni časovi
Matura	U pripremi, važna mera za smanjenje korupcije
Priznavanje prethodnog učenja i Nacionalni okvir kvalifikacija	U najavi
Horizontalna mobilnost između gimnazija i srednjih stručnih škola	Nije razrađeno, zakonski nepokriveno

Prepreke karakteristične za pojedine nivoe obrazovanja

Pored navedenih najbitnijih prepreka u obrazovanju za decu iz siromašnih sredina postoje prepreke koje su karakteristične za određene nivoe obrazovanja.

Na nivou predškolskog obrazovanja i vaspitanja (POV) za uzrast od 3 do 5,5 godina pored navedenih prepreka, kao što je neadekvatnost mreže ustanova, dodatne barijere su: cena koštanja ovih usluga za roditelje, kriterijumi koji favorizuju decu zaposlenih roditelja, nesprovođenje afirmativne akcije, neinformisanost roditelja. Za pohađanje pripremnog predškolskog programa (uzrast 5,5-7 godina) problemi leže i u nedostatku prevoza, obroka, odeće i/ili radnih materijala. Takođe, još uvek postoji segregacija, to jest upisivanje određenih grupa dece u posebne grupe. Problem blizine ustanova je najizraženiji na predškolskom nivou – manje od polovine dece uzrasta od 3 do 5,5 godina (48%) u Srbiji pohađaju predškolsko obrazovanje i vaspitanje, među siromašnima u POV ide samo jedna četvrtina, a prosek u EU je 90%.

Dodatne prepreke za siromašnu decu **u osnovnoškolskom obrazovanju i vaspitanju** su neadekvatno pripremljen i propraćen prelazak na predmetnu nastavu (u najvećem riziku od osipanja su učenici prvog i petog razreda osnovne i prvog razreda srednje škole), i slabo obučeni predmetni nastavnici za inkluzivno obrazovanje.

Posebne barijere na **srednjoškolskom nivou** se odnose na neadekvatne kriterijume za stipendije i kredite. Iako je 10% stipendija rezervisano za decu iz osetljivih grupa, nisu jasni kriterijumi njihove dodele. Domovi nemaju dovoljno kapaciteta. Srednjoškolski sistem je slabo povezan sa privredom, profesionalna orijentacija za učenike je tek započeta, a nastavnici su nedovoljno obučeni.

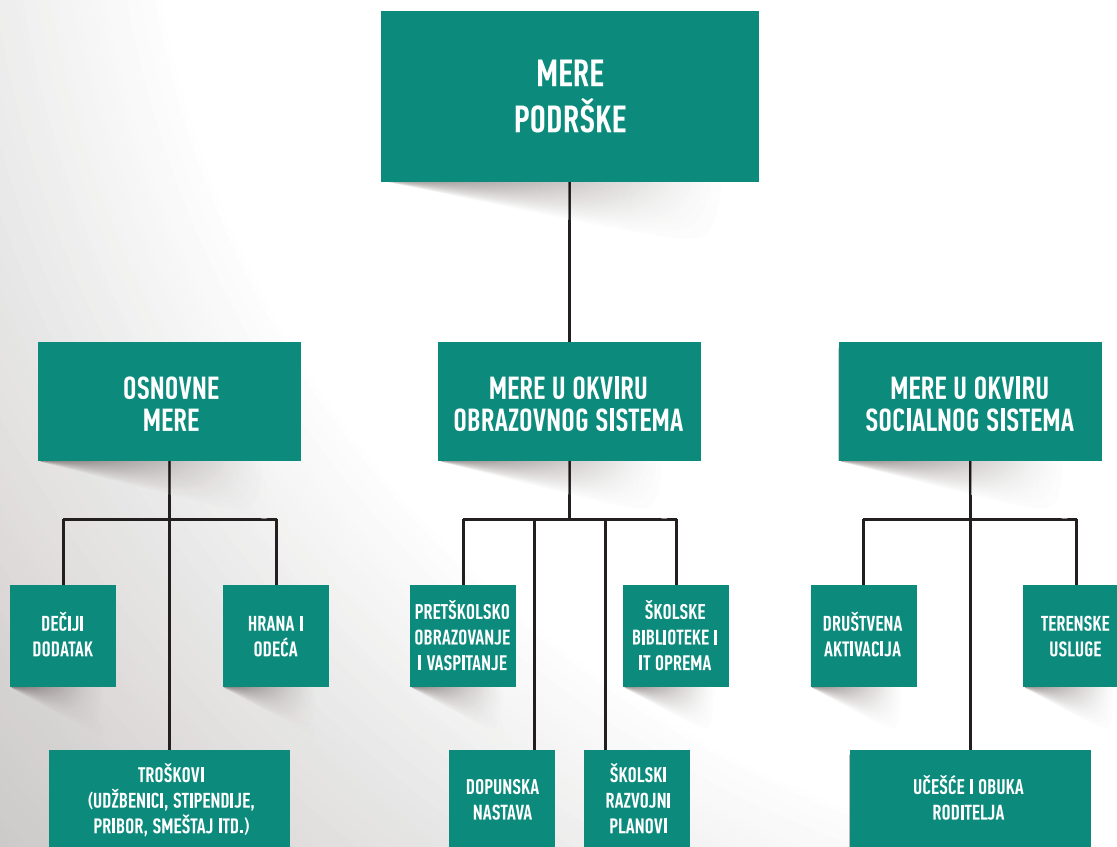
Sistem dodele učeničkih stipendija se dominantno zasniva na kriterijumu izvrsnosti i u najvećoj meri je neosetljiv na socioekonomske karakteristike! U praksi to znači da se stipendije u 90% slučajeva dodeljuju učenicima sa prosečnim školskim uspehom 4,5 i više, a ne onima koji žive u lošim socio-ekonomskim uslovima.

**Preporuke za
podršku deci
iz siromašnih
porodica**

Da bi dete iz siromašne porodice bilo uključeno u obrazovanje i imalo koristi od njega, treba da postoje mere različitih sistema koje moraju biti koordinisane. „Analiza uticaja politika – pružanje dodatne podrške učenicima iz osetljivih grupa u preduniverzitetskom obrazovanju” je u fokusu imala sisteme obrazovanja i socijalne zaštite kao primarno nadležne za pitanje obrazovanja osetljivih grupa dece i upravo se na ova dva sistema odnosi najveći deo preporuka, tj. predloga mera. Istovremeno, izuzetno je važno da se ima u vidu da rešavanje problema obrazovanja siromašne i ugrožene dece i mladih prevazilazi okvire rada i nadležnosti institucija koje se primarno bave obrazovanjem i socijalnom zaštitom i podrazumeva **sinergiju mera i aktivno uključivanje institucija svih nivoa** nadležnih za socijalnu politiku, prava manjina (pre svega Roma), omladinsku politiku, zdravstvenu politiku, ekonomsku politiku, kao i politiku lokalnih samouprava.

Postoji više mera koje bi mogle da budu značajne za podršku obrazovanju dece iz siromašnih porodica, ali i druge dece (npr. poboljšanje kompetencija nastavnika, uvođenje zahteva da se za sve razrede i sve predmete najmanje 30% časova održava uz primenu metoda aktivnog i kooperativnog učenja). Međutim, ovde ćemo predstaviti samo one **mere koje su preporučene kao mere sa najboljim odnosom između finansijskog ulaganja i očekivanog rezultata u pogledu obrazovanja siromašne dece.** Detaljan opis preporučenih mera, glavnih nosilaca, potrebnih intervencija, aktivnosti, instrumenata za sprovođenje, zakonskih instrumenata, neophodnih finansijskih ulaganja i plana vremenske realizacije može da se pogleda u „Analizi uticaja politika – pružanje dodatne podrške učenicima iz osetljivih grupa u preduniverzitetskom obrazovanju” i pratećim prilogima. Sledi ilustracija tih mera, a zatim i kratki opis svake od preporučenih mera.

Mere osnovne podrške

Ovim merama se obezbeđuje neophodna materijalna podrška svakom detetu, odnosno detetu čija sredina ne obezbeđuje osnovnu podršku za razvoj i obrazovanje, a to su: unapređenje obezbeđivanja **dečjeg dodatka, ishrane, odeće i obrazovnih troškova**.

Unapređenje programa dečijeg dodatka

Program dečijeg dodatka treba da se unapredi kako bi bolje odgovorio na potrebe većeg broja dece za ovom merom, jer neobaveštenost potencijalnih korisnika, kriterijumi i zakonske procedure ne smeju da budu prepreke za ostvarivanje ovog prava (npr. treba da se isključi zahtev za zdravstveno osiguranje, ukloni katastarski prihod za domaćinstva bez poljoprivrednog prihoda, deci koja dobijaju novčanu socijalnu pomoć i pohađaju školu treba automatski da se dodeli dečiji dodatak). Utvrđeno je da 59,4% dece koja ispunjavaju uslov za dečiji dodatak ga ne primaju, dok 52,8% dece koja primaju ovaj dodatak ne ispunjavaju kriterijume. Ovaj podatak jasno ilustruje manjkavosti sistema, ali govori i o tome da je moguće adekvatnije sprovođenje ove mere bez značajnog povećanja troškova.

Dečiji dodatak predstavlja najobimniji program namenjen siromašnoj deci. Srbija izdvaja za dečiji dodatak 0,3% BDP-a, dok je proseka u EU 1,1%. Da bi se ostvarilo pravo na dečiji dodatak potrebno je prikupiti 11 javnih isprava koje izdaju različiti organi. Iako se sredstva i za novčanu socijalnu pomoć i za dečiji dodatak izdvajaju iz republičkog budžeta, porodice koje primaju novčanu socijalnu pomoć moraju istu dokumentaciju da prikupe i za dečiji dodatak, pa tako među decom (do 18 godina) koja su korisnici novčane socijalne pomoći preko 13% njih ne prima dečiji dodatak. Dečiji dodatak u Srbiji iznosi mesečno oko 2.500 dinara, a u maju 2013. godine udeo korisnika dečijeg dodatka u ukupnoj populaciji do 18 godina starosti bio je 28,7%.

Dečiji dodatak je uslovljen redovnim školovanjem i taj uslov treba da ostane, ali odgovorne institucije moraju dodatno da se angažuju kako uslov redovnog školovanja ne bi izgubio svoj smisao – škole, opštinska služba zadužena za dečiji dodatak i centar za socijalni rad moraju aktivnije da prate ugroženo dete i da blagovremeno reaguju na neopravdane izostanke. Informacije o programu dečijih dodataka treba da budu lako dostupne i prilagođene kapacitetima potencijalnih korisnika, jer trenutno više od 20% onih koji ispunjavaju uslove ne znaju dovoljno o ovom pravu.

Sistematsko obezbeđivanje ishrane i odeće

Ishrana i odeća su osnovne potrebe siromašne dece i neophodno je da se **razviju jasni mehanizmi finansiranja sistematskog i redovnog obezbeđivanja ishrane i odeće svakom detetu kome je to potrebno**. Trenutno regulisanje ovih potreba je delimično i ostavlja mogućnost da brojne porodice i deca ne dobiju pomoć. Dodatno, finansira se uglavnom samo iz lokalnih budžeta i donatorskom podrškom. Poslednjim doradama Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju iz 2013. godine uvedena je preporuka da sve škole organizuju ishranu, ali nedostaje odredba o obezbeđivanju sredstava za to; analiza situacije pokazuje da se ishrana najčešće obezbeđuje u specijalnim školama, što motiviše siromašne roditelje da upišu decu u specijalne, a ne redovne škole. Takođe, javne kuhinje doprinose izostancima iz škole, jer ne pripremaju užinu za školsku decu već obezbeđuju obroke za vreme nastave. Oko 40% opština obezbeđuje ishranu bar za neku decu u redovnim školama. Najveći problem koji treba da se reši je nepostojanje jasne raspodele budžetskih sredstava za obezbeđivanje osnovnih potreba i činjenica da niko nije krajnje odgovoran ukoliko je dete uskraćeno za hranu i odeću.

Subvencionisanje troškova obrazovanja

Siromašna deca su pod velikim rizikom da rano napuste školovanje i da posledično nemaju prosperitetno zaposlenje. **Subvencionisanjem troškova obrazovanja** se mogu, na dostojanstven način za korisnika, prevazići prepreke kao što su nedostatak udžbenika, školskog pribora, smeštaja, podrške u učenju, itd. Učenici ne dobijaju besplatne udžbenike od petog razreda naviše, školski pribor ne dobijaju uopšte, a srednjoškolci imaju izuzetno ograničene šanse da dobiju kredite, stipendije, domski smeštaj i ishranu zbog kriterijuma koji je skoro potpuno neosetljiv na siromaštvo i mogućnosti siromašne dece da postignu visoke rezultate. Potrebno je da se reguliše zapošljavanje pedagoških asistenata, kao i da se obezbedi prevoz ukoliko je škola udaljena više od 2 km.

U Srbiji i danas postoje deca koja dnevno prepešače po 20 km brdsko-planinskog terena kako bi stigla do škole i nazad.

Deca iz siromašnih porodica vrlo često nemaju adekvatnu podršku u učenju kod kuće. Ova činjenica siromašnu decu dodatno stavlja u nepovoljan položaj jer su njihovi roditelji uglavnom nedovoljno obrazovani i ne mogu da im pruže adekvatnu podršku u učenju, niti da im plate individualne privatne časove; stoga i

kriterijum „izvrsnosti“ pri dodeli sredstava iz učeničkog standarda postaje potpuno neopravdan. Neophodno je da se uvede sistem rada koji bi podrazumevao podršku u učenju siromašnim učenicima od strane imenovanih nastavnika ili starijih učenika (mentora).

Mere u okviru obrazovnog sistema

Za redovno pohađanje nastave i postizanje adekvatnih ishoda važna je podrška škole i kompetentnih nastavnika. Ostali **najakutniji** problemi u pružanju kvalitetnog obrazovanja za siromašnu decu su obezbeđivanje predškolskog obrazovanja i vaspitanja, promena namene i veća dostupnost školskih biblioteka i IT kabineta, obezbeđivanje adekvatne dopunske nastave i pojačanje postojećih i/ili uvođenje novih mera koje se odnose na podršku siromašnim učenicima u školske razvojne planove. Istovremeno to su oblasti ka kojima treba fokusirati pažnju i sredstva jer njihovo rešavanje donosi višestruke koristi za obrazovanje ciljne grupe dece.

Prema postojećim kapacitetima školskih ustanova jedno dete iz ciljne grupe bi moglo da dobije mesečno 22 minuta pažnje stručnog saradnika (najčešće pedagoga ili psihologa). Željeni iznos pažnje je 60 minuta nedeljno.

Proširenje obuhvata predškolskim obrazovanjem i vaspitanjem (3–5,5 godina)

Pokrivenost predškolskim obrazovanjem je među najsiromašnijima za 36% niža od nacionalnog proseka. Iako strateški i zakonski dokumenti nastali posle 2000. godine predškolsko obrazovanje i vaspitanje posmatraju kao rano obrazovanje dece (dok se ranije posmatralo kao pomoć zaposlenim roditeljima u čuvanju dece), svest o važnosti ovog nivoa obrazovanja još uvek nije u potpunosti prepoznata. Do sada sprovedene aktivnosti u cilju povećanja pristupa dece iz osetljivih grupa predškolskom obrazovanju, poput uvođenja besplatnih usluga za određene osetljive grupe, diversifikacije kroz uvođenje programa različitog trajanja i uključivanja privatnih ustanova, nisu uvek realizovane u praksi, što se najnegativnije odražava upravo na siromašnu i ugroženu decu. S obzirom na to da je finansiranje ovog nivoa obrazovanja u nadležnosti lokalne samouprave, potrebna su dodatna sredstva sa nacionalnog nivoa za troškove pohađanja siromašne dece kako ih ne bi plaćali siromašni roditelji, kao i pokrivanje troškova prevoza od strane lokalne samouprave ukoliko je predškolska ustanova udaljena preko 1km. Svako dete koje koristi dečiji dodatak treba da ima besplatan pristup. Deca sa smetnjama u razvoju i romska deca treba da pohađaju redovne vrtićke grupe u skladu sa principima inkluzivnog obrazovanja.

Obrazovni sistem mora da bude aktivniji u podizanju svesti javnosti i različitih sektora o značaju ranog obrazovanja i vaspitanja kroz adekvatno informisanje svih relevantnih institucija i organizacija o prednostima uključivanja dece iz ugroženih grupa, uključujući i roditelje. Zajedno sa sistemom socijalne zaštite i ostalim nadležnim institucijama obrazovni sistem treba da radi na povećanju pokrivenosti i subvencionisanju troškova pohađanja za siromašnu i ugroženu decu.

Čak 78% porodica iz ruralnih oblasti ne smatra da je predškolsko obrazovanje i vaspitanje važno!

Korišćenje potencijala školskih biblioteka i informatičkih kabineta

U Srbiji postoje 1.482 **školske biblioteke**, što je 60% ukupnog broja biblioteka u zemlji, ali trećina škola u siromašnijim delovima nema svoju biblioteku. Samo 2% biblioteka ima elektronske resurse i usluge, a, iako je zaposleno 1.628 bibliotekara, većina njih radi sa nepunim radnim vremenom, što utiče na kratko radno vreme biblioteka. Svaka škola ima makar jedan informatički kabinet, ali je problem u tome što se ti kabineti koriste za časove računarstva i učenici nemaju slobodan pristup opremi na odmorima i posle škole. Zato je jasno da dobro opremljena, ceo dan otvorena, udobna za korišćenje, funkcionalna, atraktivna, pristupačna i svakodnevno dostupna **školska biblioteka** može da bude od velikog značaja za obrazovanje siromašne dece. Isto važi i za **IT opremu** i za IT kabinete koji treba da su svakodnevno dostupni deci.

Treba oceniti stanje bibliotečkog fonda, kao i raspoložive IT opreme, a zatim **obučiti** bibliotekare za aktivnu ulogu i za uključivanje roditelja u rad biblioteka. Treba razviti **program školske biblioteke** kao dela školskog kulturnog programa. Paralelno treba prikupljati sredstva u školi i opštini za obogaćivanje i modernizaciju biblioteka.

Bolja i efikasnija dopunska nastava

U kontekstu podrške obrazovanju siromašne dece bitno je da se unapredi dopunska nastava - **iako je zakonski uređena, dopunska nastava nije u funkciji mera podrške obrazovanju dece iz siromašnih porodica**. Direktor škole je odgovoran za raspoređivanje nastavnika i svaki nastavnik nedeljno treba da održi 20 časova redovne nastave i četiri časa drugih oblika neposrednog obrazovno-vaspitnog rada, tj. dopunski, dodatni, individualizovani, pripremni rad i slično. Za realizaciju dopunske nastave nema pratećih smernica i priručnika, praćenja kvaliteta, izveštavanja, istraživanja, te se stiče utisak da je dopunska nastava nedovoljno iskorišćena i netransparentna.

Dopunska nastava

Trenutno	Idealno
Reaktivna na loš uspeh	Preventivna i fleksibilna
Popravnog karaktera za dete sa lošim uspehom	Motivišuća za dete pod rizikom od neuspeha
Netransparentna	Savremena delotvorna metodologija
Netransparentna	Organizovana (informisanost, raspored, prevoz)
Netransparentna	Obezbeđenje kvaliteta (interno i eksterno)
Praksa privatnih časova	Treba da zameni praksu privatnih časova

S obzirom na to da je njen sadašnji karakter reaktivan u smislu popravljjanja lošeg uspeha, prilično je nepopularna među školskom populacijom. Nastavnici bi trebalo da predvide očekivane rizike u ovladavanju najzahtevnijim segmentima programa, pogotovo u oblastima u kojima prethodna znanja deteta nisu dovoljna. Stavovi nastavnika prema deci iz osetljivih grupa mogu da utiču na kvalitet obrazovanja i standarde koje ta deca mogu da dostignu, te je potrebno da se dodatno radi na obukama nastavnika.

Koraci za poboljšanje dopunske nastave

- Izraditi studiju izvodljivosti kako bi se rasvetlila postojeća praksa i potencijalna potražnja za izvođenjem dopunske nastave;
- Razviti novi koncept dopunske nastave zasnovan na dobrim praksama drugih zemalja;
- Pilotirati novi koncept dopunske nastave u 10% škola tokom dve godine iz bespovratnih sredstava, sa perspektivom da se u narednih pet godina uključe sve škole;
- Izraditi podzakonski akt o pilotiranju novog koncepta dopunske nastave i pružiti školama tehničku podršku u ostvarivanju pilot programa (izrada priručnika, obuke za bar 30% nastavnog osoblja i školske savetnike);
- Uključiti dopunsku nastavu u eksterno ocenjivanje;
- Periodično ocenjivati izvođenje dopunske nastave na odabranom uzorku svake dve godine tokom narednih 6-8 godina.

Korišćenje školskog razvojnog planiranja za podršku siromašnim učenicima

Školski razvojni plan je potencijalno veoma moćan instrument za definisanje i realizaciju mera usmerenih ka siromašnim učenicima. Školski razvojni planovi treba da sadrže mere za sprečavanje osipanja i ranog napuštanja školovanja, mere podrške pri prelasku na sledeći nivo (npr. uključiti sve nastavnike iz prethodnog i budućeg nivoa obrazovanja u „primopredaju” generacije) i mere vršnjačke podrške. Prema izmenama Zakona iz 2013. godine, uloga škole u obezbeđivanju podrške osetljivim grupama i siromašnoj deci (kao što su obezbeđivanje ishrane, prevencija osipanja, učešće roditelja, aktivna uloga u socijalnoj zaštiti osnovaca, besplatni vannastavni i sportski programi u osnovnim školama) je povećana. Međutim, s obzirom na to da škole nemaju potreban nivo autonomije i finansijskih sredstava, ova uloga škole ne može da bude ostvarena bez dodatne tehničke i finansijske podrške i pažljivog praćenja.

U najvećem riziku od osipanja su učenici prvog i petog razreda osnovne i prvog razreda srednje škole! Oko 15% dece srednjoškolskog uzrasta ne pohađa srednju školu!

Mere u okviru sistema socijalne zaštite

Zakon o socijalnoj zaštiti (2011) modernizuje i unapređuje razne aspekte socijalne zaštite kao što su regulatorni sistem, licenciranje i inspekcijski nadzor pružalaca usluga, socijalna zaštita u lokalnoj samoupravi, program finansijske podrške, itd. Jedna od najvažnijih zakonskih novina je **aktivno uključivanje**, odnosno aktivacija korisnika. Smisao aktivacije je osnaživanje kapaciteta korisnika mera socijalne zaštite za prelaženje iz statusa pasivnog primaoca ka statusu osobe koja se stara o zadovoljavanju svojih osnovnih životnih potreba (i osnovnih životnih potreba osoba koje je dužna da izdržava). Aktivno uključivanje znači da sa korisnicima novčane pomoći može da se napravi individualni sporazum o aktivnom prevazilaženju nepovoljne socijalne situacije (individualni plan aktivacije) koji sadrži aktivnosti i obaveze korisnika, ali i mogućnost umanjavanja i prestanka prava na materijalnu podršku u slučaju neopravdanog neizvršavanja obaveza. **Individualni planovi aktivacije mogu da se koriste i za decu iz siromašnih sredina koja su korisnici socijalnih usluga i ti planovi treba da budu zasnovani na povratku ili ostanku deteta u školi kroz upućivanje i uključivanje deteta u sve vidove raspoložive održive podrške u okviru škole i lokalne zajednice.** Nažalost, zakon se još uvek ne primenjuje u potpunosti jer nisu doneti podzakonski akti koji treba detaljnije da regulišu primenu zakona, a među kojima je i Pravilnik o aktivnom uključivanju.

Mere koje prioritetno treba da se primene u sistemu socijalne zaštite su dodatna aktivacija centara za socijalni rad u funkciji obrazovanja siromašne dece i obezbeđivanje kapaciteta za terenski rad kojim bi se identifikovala deca van sistema i bez ikakvog vida podrške.

Obrazovanje siromašne dece treba da bude jedan od prioriteta u podršci koju centri za socijalni rad pružaju deci. Centri za socijalni rad (CSR) treba da budu ključni partneri škola u rešavanju različitih prepreka u obrazovnom procesu dece, a naročito problema izostanaka i osipanja dece, jer imaju ovlašćenja da primene različite mere ka roditeljima u cilju zaštite prava deteta na obrazovanje. Međutim, analiza² pokazuje da CSR ne daju visok prioritet obrazovnim potrebama dece i njihove reakcije su uglavnom zakasnele – može da prođe i preko 60 dana pre nego što se napravi plan usluga i mera. Stoga je neophodno da Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike izradi uputstva o prioritizovanju obrazovanja u radu centara za socijalni rad kao važnog mehanizma za socijalno uključivanje; takođe, **treba da se ustanovi i pokretanje hitnog postupka** ukoliko predškolska ili školska ustanova prijavi odsustvo deteta centru (koji treba da otkrije razloge izostanka i beleži intervencije koje su preduzete da bi se otklonile okolnosti koje vode ka izostajanju i prekidanju školovanja). Centri za socijalni rad treba redovno da ažuriraju informacije o školovanju svakog deteta korisnika, a trenutno imaju informacije o obrazovnom statusu samo 70% korisnika uzrasta od 6 do 17 godina (od tih 70%, za 17% njih se pouzdano zna da ne pohađaju školu).

Deca i mladi do 26 godina su korisnici centara za socijalni rad u 37,3% slučajeva.

Sistematsko pružanje terenskih usluga za siromašne je ključno za socijalno uključivanje marginalizovanog stanovništva. Situacija je dosta loša po tom pitanju: socijalne službe i Crveni krst nemaju kapaciteta da pokriju sve potrebe za terenskim radom, NVO nisu licencirane kao profesionalni pružaoci usluga, održivo finansiranje sa lokalnog nivoa nije obezbeđeno, a najveći broj inicijativa finansiraju donatori. Kroz terenski rad sistem socijalne zaštite treba da identifikuje decu koja su van sistema obrazovanja i koja verovatno nisu korisnici nikakvog vida podrške. Procenjuje se da je broj takve dece oko 100.000 – približno 10% dece nije obuhvaćeno obavezanim pripremnim predškolskim obrazovanjem, oko 4% nije obuhvaćeno osnovnom školom (a 8% dece ne završi osnovnu školu), oko 15% dece srednjoškolskog uzrasta ne ide u srednju školu. Treba da se povećaju kapaciteti za terenski rad, licenciraju različite organizacije kao profesionalni pružaoci usluga i obezbedi održivo finansiranje sa lokalnog nivoa.

2 Dokument „Analiza uticaja politika – pružanje dodatne podrške učenicima iz osetljivih grupa u preduniverzitetskom obrazovanju“.

Posle navedenih preporuka koje se tiču pre svega obrazovnog sistema i sistema socijalne zaštite bitno je imati u vidu značaj **postavljanja obrazovanja kao nacionalnog prioriteta i koherentnog nastupa celog sistema u pružanju podrške siromašnoj deci u obrazovanju**. Odgovorne javne politike su deo rada sektora javne uprave, te treba da se nastave reforme u toj oblasti kako bi se razvili analiza uticaja politika, praćenje, evaluacija, strateški dijalog i sistemi za prikupljanje podataka. Integrisane baze podataka su značajno sredstvo za obezbeđivanje podrške i praćenje stanja. Uloga medija je veoma važna u zastupanju, oblikovanju i promeni stavova javnosti o ugroženim grupama i važnosti obrazovanja, kao i u informisanju o uslugama i kreiranju programskih šema obrazovnih programa namenjenih deci i roditeljima. Smanjenje korupcije u svim sektorima, a pogotovo u sistemima obrazovanja i socijalne zaštite, može da doprinese poboljšanju položaja siromašne dece. Lokalne samouprave i nadležno ministarstvo imaju mogućnost pristupa stanovništvu do kog je najteže dopreti i tu mogućnost treba više da koriste u svrhu podrške obrazovanju dece iz siromašnih porodica. Pozitivno zakonodavstvo prepoznaje značaj uključivanja roditelja, ali ne postoji sistem podrške roditeljima, pa je potrebno da se radi na sistemskom pružanju podrške za odgovorno roditeljstvo.

A teal geometric graphic consisting of a 3D rectangular prism and a horizontal bar, positioned above the text.

Finansiranje mera podrške obrazovanju dece iz siromašnih porodica

Ukupni troškovi mera podrške jednoj generaciji ugrožene dece u cilju njihovog školovanja od pripremnog predškolskog uzrasta do kraja srednje škole nalaze se u rasponu od 1,1 do 1,5 milijardi evra. Kada se ova ulaganja stave u odnos sa 7,8 milijardi evra „vraćenih” društvu, korist od ovih mera je neupitna, jer jasno pokazuje isplativost obrazovanja i visinu povraćaja društvu.

Određeni broj mera ne zahteva dodatna finansijska ulaganja i može da se ostvari oslanjanjem na postojeće resurse. Međutim, za mere koje zahtevaju određena **finansijska sredstva** urađena je finansijska procena budžetskih implikacija. Finansijska procena preporučenih mera pokazuje da bi **merljiva društvena dobit bila sedam puta veća od ukupnih uložених sredstava**, iskazana kroz uvećanje zarada i umanjenje socijalnih davanja.

Finansijska analiza preporučenih mera je poseban prateći dokument „Analize uticaja politika – pružanja dodatne podrške učenicima iz osetljivih grupa u preduniverzitetskom obrazovanju”, koji detaljno predstavlja korišćenu metodologiju, definicije, pretpostavke i elemente kalkulacije. Predloženim merama ciljano je obuhvaćeno oko 20% dece u svakoj odgovarajućoj starosnoj grupi do univerzitetskog obrazovanja. U finansijskoj analizi je za skoro svaku meru predloženo više varijanti za sprovođenje u vidu različitih opcija i scenarija (procena broja dece, poludnevni ili celodnevni boravak, itd.) u zavisnosti od odluke o alokaciji sredstava, odnosno od sredstava koja su dostupna, što ukazuje na velike mogućnosti izbora prave mere za određeni kontekst.

Ukoliko bismo podelili iznos potrebnog godišnjeg izdvajanja za sve mere podrške obrazovanju dece iz siromašnih sredina sa brojem dece za koju je procenjeno da im je potrebna dodatna podrška društva (oko 20% dece i mladih), dobićemo iznos potreban po detetu, što je oko 3.500 evra.

Treba imati u vidu da će uvođenje i unapređenje mnogih mera (npr. dopunska nastava koja bi zamenila praksu privatnih časova, osnaživanje školskih kapaciteta) da ima pozitivan uticaj i na obrazovanje sve dece.

S obzirom na očigledan ekonomski značaj strateškog ulaganja u obrazovanje, **zaključak** je da je ova investicija dugoročno višestruko isplativa i da će celo naše društvo da plaća visoku cenu ukoliko ne usmeri sredstva ka obrazovanju dece iz siromašnih sredina i osetljivih grupa.

Osnovni izvori sredstava su nacionalni i lokalni budžeti, ali je jasno da treba da se iskoristi i mogućnost obežbeđivanja sredstava u sklopu programiranja IPA 2014-2021 za razvoj ljudskih resursa, čija je glavna platforma

ostvarivanje ciljeva Strategije EU 2020 za borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti i osipanja dece i mladih iz obrazovanja.

Predlog je da se veći deo mera uvodi fazno, odnosno tokom nekoliko godina, pa samim tim i finansije potrebne za ulaganje u mere mogu da se planiraju i izdvajaju u dužem vremenskom periodu.

Različite mere podrazumevaju različit broj korisnika te mere, pa je broj dece, u skladu s tim, izračunavan na različite načine. Za neke od mera koje su predviđene lokalnim budžetima dat je prosečni proračun po opštinama (prosečna hipotetička opština) ili proračun s obzirom na broj dece, dok je za druge mere budžet izračunat na osnovu broja dece koja primaju dečiji dodatak ili žive u porodicama koje primaju novčanu socijalnu pomoć, ili s obzirom na aritmetičku sredinu ova dva broja dece.

Na primer, za broj dece kojoj treba da se obezbede obuča i odeća uzet je broj dece koja žive u porodicama koje primaju novčanu socijalnu pomoć (64.592 dece), pa je tako potrebno godišnje da se izdvoji **5.243 evra po hipotetičkoj opštini kako bi se za ovu decu obezbedili kompleti obuće i odeće u iznosu od 15.000 dinara po detetu** (od pripremnog predškolskog do kraja četvorogodišnjeg srednjeg obrazovanja).

Finansijska procena merljive društvene dobiti, iskazana kroz uvećanje zarada i umanjenje socijalnih davanja, bila bi 7,8 milijardi evra, to jest sedam puta veća od ukupnog ulaganja.

Obezbeđivanje ishrane, odnosno užine u iznosu od 50 dinara, predviđeno je za svu decu koja koriste dečiji dodatak na svim nivoima douniverzitetskog obrazovanja, a za decu u celodnevnom boravku u predškolskom i osnovnoškolskom obrazovanju predviđeni su obroci u iznosu od 100 dinara; ta mera bi koštala dodatnih 14,2 miliona evra (procenjuje se da opštine trenutno već obezbeđuju za ovu meru oko 10 miliona evra), odnosno 84.703 evra godišnje po opštini.

Za određivanje cene **subvencionisanja obrazovnih troškova**, kao što su stipendije i krediti, uzeto je u proračun 20% ukupnog broja srednjoškolaca u Srbiji, za domski smeštaj uzeto je 30% srednjoškolaca iz najnižeg socioekonomskog statusa, a mentorstvo bi bilo obezbeđeno za 10% srednjoškolaca. Ova mera je dosta skupa u smislu da je potrebno da se povećaju trenutna izdvajanja za oko 44%, ali bi značajno uticala na broj dece iz ciljne grupe koja uspevaju da završe srednju školu. Procenjeno je da je potrebno dodatnih 23,5 miliona evra, odnosno prosečna hipotetička opština bi trebalo da izdvoji 140.850 evra godišnje.

Neke mere, kao npr. **unapređenje dopunske nastave**, na petogodišnjem nivou bi koštale 1,1 milion evra što je, podeljeno na opštine, prosečno oko 1.250 evra godišnje - npr. Sremski Karlovci bi godišnje izdvajali za ovu ključnu meru 251 evro, a Bajina Bašta 734 evra. U tom smislu iznos koji na prvi pogled izgleda suviše veliki raspoređen po opštinama ne bi predstavljao veliki problem, a doneo bi neprocenjivu korist.

U slučaju neuvođenja mera, odnosno održavanja statusa quo, procenjuje se da će osobe i deca koja danas propuštaju obrazovanje koštati državu kroz troškove socijalne zaštite 5,4 milijarde evra.

Za identifikovanje dece koja nisu obuhvaćena obrazovanjem i koja ne ostvaruju nikakav vid socijalne zaštite potrebno je godišnje izdvojiti 3.130 evra po prosečnoj opštini.

Efekti uvođenja preporučenih mera mogu da se prate kroz uvećane zarade i umanjena socijalna davanja. Uvećanje zarada je procenjeno na skoro 5 milijardi evra i kroz veća primanja biće praćeno većim BDP-om, višim iznosom naplaćenih poreza, većom potrošnjom i sl. Usvajanjem paketa mera socijalni rashodi bi se smanjili za 2,8 milijardi evra, pa je finansijska procena merljive društvene dobiti 7,8 milijardi evra, to jest sedam puta veća od ukupnog ulaganja.

Pored ove merljive društvene dobiti postoji i nemerljiva društvena dobit koja se ogleda u boljem zdravstvenom stanju stanovništva, većoj bezbednosti, većem zadovoljstvu životom, društvenoj koheziji, itd.

Podaci koji su prikazani i analizirani u ovom dokumentu pokazuju prilično sumoran obrazovni put dece iz osetljivih grupa. Ukoliko se dozvoli da se aktuelni trendovi neometano nastave, ugrožena deca će morati da prevaziđu višestruke barijere i prepreke kako bi ostvarili svoje pravo na obrazovanje. Malo je verovatno da će da pohađaju neobavezno predškolsko obrazovanje zato što su predškolske ustanove daleko od njihovih domova i zato što moraju da se takmiče sa prednostima koje se obično daju deci iz bogatijih porodica kada su kapaciteti vrtića ograničeni. Iz istih razloga manja je verovatnoća da će pohađati čak i obavezni predškolski pripremni program. Stoga će deca iz osetljivih grupa biti manje pripremljena za osnovnu školu i zato će im biti teže da uče i postignu uspeh.

Na njihovo učenje će da utiču i teški uslovi života kod kuće, kao i činjenica da sadašnje osnovno obrazovanje raspolaže sa malo kapaciteta i da nije dovoljno fleksibilno da ispuni specifične obrazovne i nastavne potrebe tih učenika. Usled toga ovi učenici su u većem riziku od prevremenog napuštanja osnovnog obrazovanja. Štaviše, oni koji uspeju da prevaziđu sve navedene prepreke i završe osnovnu školu imaju ograničene mogućnosti da nastave svoje školovanje. Njihove porodice nemaju sredstava da podrže njihovo dalje obrazovanje i pošto su verovatno dobili slabiji kvalitet obrazovanja koji ima za posledicu slabija postignuća, njihove šanse da budu primljeni u neku srednju školu su ograničene.

Oni koji uspeju uprkos ovim izazovima retko će biti u mogućnosti da izaberu sopstveni obrazovni put, jer će biti primorani da završe svoje obrazovanje što je pre moguće kako bi pomogli svojim porodicama dodatnim prihodom. To znači da će čak i učenici sa velikim potencijalom zbog okolnosti biti primorani da izaberu kratke srednje stručne programe koji su loše prilagođeni trenutnom tržištu rada, zbog čega se njihova radna mesta ili proglašavaju viškom ili su nesigurna radna mesta sa malim prihodima. Iz svih ovih razloga čini se da očekivani obrazovni put dece iz osetljivih grupa više vodi ka daljem siromaštvu nego ka boljoj socijalnoj mobilnosti i inkluziji. Bez dodatne podrške društva i bez unapređenja kvaliteta obrazovanja, uglavnom u smislu njegove relevantnosti i inkluzivnosti, i deca iz osetljivih grupa i društvo u celini mogu mnogo da izgube: deca neće imati šansu da izađu iz siromaštva u kojem su rođena, a društvo će gubiti dragocene ljudske resurse usled neresavanja problema pravednosti.

